

MATERIAŁY HISTORIOGRAFICZNE

Polska entomologia we Lwowie*

Polish Entomology in Lwow

TADEUSZ RIEDL

ul. Witosa 5 m. 5, 80-809 Gdańsk

Królewskie Miasto Lwów (Fot. 1) założone przez króla KAZIMIERZA WIELKIEGO w roku 1340 w sąsiedztwie wcześniejszego grodu ruskiego o tej samej nazwie, stanowiło w okresie rozbiorów, a szczególnie od roku 1870, prężny ośrodek polskiej myśli politycznej, nauki i kultury. Uniwersytet (Fot. 2) utworzony przez jezuitów i zatwierdzony przez króla JANA KAZIMIERZA WAZĘ (1661) oraz przyrodnicze Muzeum im. Dzieduszyckich, którego twórcą i założycielem był Włodzimierz hr. DZIEDUSZYCKI (1880), mecenas sztuki i zamiłowany ornitolog, były instytucjami, które przyczyniły się do rozkwitu nauk przyrodniczych na ziemiach polskich, toteż Lwów obok Krakowa i Warszawy stanowił główny ośrodek tych nauk. Wśród nich entomologia uzyskała rezultaty, które w wielu przypadkach stały się trwałymi osiągnięciami biologicznych nauk podstawowych – embriologii, cytologii, systematyki i do dzisiaj służą badaczom fauny środkowoeuropejskiej.

Liczne są publikacje dotyczące poszczególnych osiągnięć polskiej entomologii we Lwowie. Są to przede wszystkim prace o dziejach zoologii w Polsce (KOWALSKA, 1983), dziejach Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (FEDOROWICZ, 1971), historii Polskiego Towarzystwa Entomologicznego (MROCZKOWSKI, 1971) oraz prace o osiągnięciach polskiej entomologii systematycznej (JACZEWSKI, MROCZKOWSKI, 1971), entomologii leśnej (KAPUŚCIŃSKI, 1971), entomologii rolniczej (RUSZKOWSKA, ŁĘSKI, 1971), lepidopterologii (RIEDL, 1981). Osobna grupa to liczne prace biograficzne poświęcone życiu i dorobkowi naukowemu czołowych lwowskich entomologów i artykuły omawiające tylko ich działalność naukową. Brak jest niestety opracowań poświęconych historii katedr Uniwersytetu Jana Kazimierza i Politechniki Lwowskiej prowadzących badania naukowe w dziedzinie entomologii; na monograficzne opracowanie swych dziejów oczekuje też Muzeum im. Dzieduszyckich, przy czym znakomitym wstępem do takiego opracowania jest praca FELIKSIĄKA (1976).

Celem niniejszej pracy jest wstępne przedstawienie historii i dorobku lwowskiej entomologii. Przypominam tu kolejno lwowskich entomologów prezentując ich najważniejsze osiągnięcia

*Druk pracy w 70% sfinansowany przez autora.

naukowe, i skrócone życiorysy, a w kilku przypadkach ich losy po 22 IX 1939. Przedstawiam również w zarysie niezbędne dane o instytucjach prowadzących badania entomologiczne, poświęcając też nieco miejsca powstałemu we Lwowie Polskiemu Związkowi Entomologicznemu. Przy okazji podaję niezbędne sprostowania odnoszące się do poprzednio publikowanych danych.

Lwowscy entomologowie

Przeszło 80 lat dzieli datę 22 IX 1939, kiedy Lwów rozstał się z wolnością, od czasu ukazania się najwcześniejszych prac lwowskich entomologów. Pierwszym z nich był Maksymilian SIŁA-NOWICKI (1826–1890), który wprawdzie od 1863 r. trwale związał się z Krakowem będąc profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i przez 11 lat przewodniczącym Sekcji Zoologicznej Komisji Fizjograficznej, jednak urodził się w woj. Stanisławowskim i do roku 1863 pracował zarobkowo i naukowo w Małopolsce Wschodniej, doktoryzując się w Uniwersytecie Lwowskim, toteż w niniejszym opracowaniu musi być zaliczony do grona entomologów lwowskich. Następnie stosując kryterium wieku wymienieni winni zostać w kolejności: Józef DZIĘDZIELEWICZ (1844–1918), Marian ŁOMNICKI (1845–1915), Jarosław ŁOMNICKI (1873–1931), Aleksander KOZIKOWSKI (1879–1956), Jan ROMANISZYN (1881–1945), Jan KINEL (1886–1950), Adam KRASUCKI (1887–1951), Jan NOSKIEWICZ (1890–1963), Roman KUNTZE (1902–1944). Należy dodać tu także embriologa Jana HIRSCHLERA (1883–1951) i parazytologa Gustawa POLUSZYŃSKIEGO (1887–1959) ze względu na ich prace z embriologii i cytologii owadów.

Dla lwowskiej entomologii zasłużyli się także lepidopterologowie: lekarz Michał ŚWIĄTKIEWICZ, August STÖCKL, a przede wszystkim związany z ośrodkiem lwowskim Fryderyk SCHILLE (1850–1931) (RAZOWSKI, 1987), autor 36 prac o motylach południowej Polski. Lwowianinem był również prof. dr h.c. Marian NUNBERG (1896–1986), który studia odbył na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej (1921–1925), tam uzyskał stopnie naukowe doktora i docenta, jednak stosunkowo wcześniej Lwów opuścił przenosząc się do Cieszyna i do Warszawy (SZUJECKI, 1987).

Zważywszy, że działalność naukowa, popularyzatorska, dydaktyczna i organizacyjna większości lwowskich entomologów oraz ich życiorysy zostały wnikliwie opracowane i opublikowane nieraz w kilku powtórzeniach, wydaje się słuszne ograniczyć do przypomnienia tylko niektórych informacji, które obraz lwowskiej entomologii i jej historii uczynią bardziej przejrzystą.

Maksymilian SIŁA-NOWICKI (1826–1890)

BIOGRAFIE: FEDOROWICZ, KAWECKI, 1962; BRZOZOWSKI, 1987b.

Urodzony w Jabłonowie (miejscowość między Kołomyją i Kutami). Do gimnazjum uczęszczał we Lwowie. Jako nauczyciel gimnazjalny pracował w Brodach, Samborze i Lwowie. Doktorat filozofii uzyskał we Lwowie w roku 1863 i w tymże roku powołany został na katedrę w Uniwersytecie Jagiellońskim.

Rezultatem pracy naukowej NOWICKIEGO (1858, 1860, 1863, 1864, 1865a, 1865b) w okresie lwowskim są notatki koleopterologiczne z wschodniej Galicji, trzystustronicowe dzieło stanowiące wykaz motyli tego regionu, podstawy polskiej nomenklatury motyli, odkrycie z terenu Polski nowych dla nauki gatunków motyli oraz monografia galicyjskich motyli dziennych i prac o materiałach przechowywanych w Muzeum im. Dzieduszyckich.

Józef DZIĘDZIELEWICZ (1844–1918)

BIOGRAFIE: ŁOMNICKI, 1920a; BRZEK, 1987a.

Urodzony we Lwowie. Gimnazjum i studia prawnicze we Lwowie. Poświęcił się badaniu owadów z rzędów *Ephemeroptera*, *Odonata*, *Plecoptera*, *Copeognatha*, *Megaloptera*, *Rhaphidioptera*, *Planipennia*, *Trichoptera* i *Mecoptera*. Zbierał je głównie w okolicach Lwowa, na Podolu, w Gorganach

i na Czarnohorze, ale także w Tatrach i na Śląsku. Od powstania w roku 1865 Komisji Fizjograficznej w Krakowie, przez 45 lat ściśle z nią współpracował, toteż znaczną część swoich zbiorów przekazał krakowskiemu muzeum Komisji, pozostała – Muzeum im. Dzieduszyckich. Większość prac dotyczących fauny wymienionych wyżej regionów opublikował w Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej, wśród nich przegląd krajowej fauny z rzędów *Odonata*, *Megaloptera*, *Rhaphidioptera*, *Planipennia*, *Trichoptera* i *Mecoptera* (1891). Natomiast piękna monografia wążek Galicji (1902) oraz „Owady siatkoskrzydłowe ziem Polski” (1919-1920) zostały wydane przez Muzeum im. Dzieduszyckich.

1

2

Fot. 1, 2: 1 – Lwów, widok ogólny, 2 – Uniwersytet Jana Kazimierza (fot. T. RIEDL).

Fot. 1, 2: 1 – General view of Lwow, 2 – Jan Kazimierz University (fot. T. RIEDL).

Marian ŁOMNICKI (1845–1915)

BIOGRAFIE: WIŚNIEWSKI, 1916; CZYZEWSKI, 1988; CZARNIECKI, 1987.

Urodzony w Baworowie koło Tarnopola. Gimnazjum we Lwowie. Studia w Uniwersytecie Jagiellońskim (1864–1867) i w Wiedniu. Po studiach nauczyciel gimnazjalny we Lwowie (IV Gimnazjum im. Jana Długosza) i w Stanisławowie przez okres 35 lat, potem, od 1905 r. dyrektor Muzeum im. Dzieduszyckich. 1912: doktor honoris causa Uniwersytetu Lwowskiego. Uczeń Maksymiliana SIŁY–NOWICKIEGO; przez wiele lat z nim współpracował. Przez 50 lat współpracował z krakowską Komisją Fizjograficzną.

Znakomity znawca chrząszczy, którym poświęcił większość swoich prac. Ukoronowaniem jego działalności naukowej był katalog chrząszczy ziem polskich (1913) zawierający prawie 5400 gatunków, a rezultatem prac nad polską fauną chrząszczy było wykazanie po raz pierwszy około 1300 gatunków.

Zmarł we Lwowie, pochowany został w prawej alei głównej (pole 21) Cmentarza Łyczakowskiego (MEDYŃSKI, 1937).

Jarosław ŁOMNICKI (1873–1931).

BIOGRAFIE: KINEL, 1933; BRZEK, 1973; CZYZEWSKI, 1988; KOSIEK, 1987.

Syn Mariana, urodzony w Stanisławowie. Ukończył IV Gimnazjum im. J. Długosza we Lwowie. Studia wyższe we Lwowie, Krakowie i Wiedniu. 1893–1894: asystent UJ, później, 1898–1915: nauczyciel szkół średnich m. in. w Krakowie i Lwowie. 1915: po śmierci ojca zostaje dyrektorem Muzeum im. Dzieduszyckich. Z Komisją Fizjograficzną współpracuje w latach 1893–1930.

Początek działalności naukowej Jarosława ŁOMNICKIEGO to badania chrząszczy, głównie *Curculionidae*, ale od roku 1919 poświęca się przede wszystkim studiom nad taksonomią i bionomią mrówek (m. in. 1925a), publikując też artykuły faunistyczne dotyczące mrówek Litwy (1920), Balearów (1925b), Lwowa (1928), Tatr (1931).

Zmarł we Lwowie; pochowany w grobowcu ojca na Cmentarzu Łyczakowskim.

Aleksander KOZIKOWSKI (1879–1956)

BIOGRAFIE: KIELCZEWSKI, 1957; BRZOWSKI, 1987a.

Urodzony w Fitowie. Gimnazjum w Brodnicy. Studia leśne w Dreźnie, specjalizacja w Wiedniu. Twórca Katedry Ochrony Lasu i Entomologii Lasowej Politechniki Lwowskiej. Od 1907 r. adiunkt Wyższej Szkoły Lasowej we Lwowie. 1921: docent entomologii lasowej PL; 1922: profesor nadzwyczajny i kierownik Katedry. 4 VI 1930: profesor zwyczajny. Członek PAU.

Spośród prac naukowych Kozikowskiego 36 dotyczy entomologii. Są to prace poświęcone bionomii, występowaniu i szkodliwości chrabąszcza majowego (np. 1922a, 1925, 1926) oraz kornikom (KOZIKOWSKI, 1922b, 1922c; KOZIKOWSKI, KUNTZE, 1925; KOZIKOWSKI, NUNBERG, 1925).

Jan ROMANISZYN (1881–1945)

BIOGRAFIE: WOJTUSIAK, 1956; BRZOWSKI, 1987c.

Urodzony w Czerniowcach. Z wykształcenia inżynier mechanik po studiach technicznych, z zamiłowania lepidopterolog. Autor 23 publikacji o motylach, z których 8 drukowanych było w Wiedniu. Współautor pracy o motylach Lwowa (HIRSCHLER, ROMANISZYN, 1909) i współautor „Fauny motyli Polski” (wraz z F. SCHILLE, 1929, 1930).

Jan HIRSCHLER (1883–1951)

BIOGRAFIE: HAHN, 1912; CZYZEWSKI, 1987a.

Urodzony w Tlustem koło Zaleszczyk. Gimnazjum we Lwowie. Studia odbył w latach 1901–1905, a więc w okresie dyrektury B. DYBOWSKIEGO, będąc od roku 1904 zastępcą asystenta w Instytucie

Zoologicznym i uzyskując doktorat filozofii w r. 1904/1905 (Hahn, 1912). Habilitował się w r. 1909. W latach 1905–1910 był praktykantem w Bibliotece Uniwersyteckiej. W roku 1917/1918 objął kierownictwo Instytutu Zoologicznego UJK.

Swoją wysoką pozycję w nauce ugruntował licznymi pracami z cytologii i embriologii owadów, przede wszystkim motyli (m.in. 1907a, 1932). Był też autorem (1907b) i współautorem (1909) prac faunistycznych o motylach.

W okresie II wojny światowej zmienił narodowość na niemiecką, dlatego po powrocie do Polski w roku 1948 został pozbawiony godności członka PAU.

JAN KINEL (1886–1950)

BIOGRAFIE: NOSKIEWICZ, 1951; BRZEK, 1966; BOGATKO, CZYZEWSKI, 1981; BRZEK, 1987b.

Urodzony w Rzeszowie. 1905–1910: studia przyrodnicze na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu we Lwowie pod kierunkiem B. DYBOWSKIEGO i J. NUSBAUMA-HILAROWICZA. Po studiach praca nauczyciela gimnazjalnego i współpraca z Zakładem Zoologicznym UJK. 1922: rozpoczyna pracę w Muzeum im. Dzieduszyckich, z biegiem czasu zostając sekretarzem Muzeum. 1923: doktorat. Po śmierci J. ŁOMNICKIEGO zostaje dyrektorem Muzeum. Habilituje się w roku 1947 we Wrocławiu. Człowiek słabego zdrowia, niskiego wzrostu, dotknięty trwałym kalectwem (skrzywienie kręgosłupa), przy tym niezwykle pogodny, skromny, życzliwy ludziom. Zamieszkiwał w skromnym, dwupokojowym mieszkaniu przy ul. Snopkowskiej 27, gdzie nieraz wiele czasu poświęcał na zaznajomienie z owadami piszącego te słowa. Letni urlop wypoczynkowy w latach 1938 i 1939 spędził w Maksymówce koło Doliny (woj. Stanisławowskie, Gorgany), gdzie wśród wczasowiczów formowała się towarzyska grupa kilku intelektualistów, którzy zwykle sobie towarzyszyli. Byli to kierownik Zakładu Teologii Dogmatycznej UJK, ks. prof. dr Stanisław FRANKL, ekonomista, b. minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prof. dr Stanisław GŁĄBIŃSKI, dr Jan KINEL i anatom, prof. dr Tadeusz MARCINIAK.

Główne osiągnięcia naukowe Jana KINELA to prace poświęcone wodnym chrząszczom (1922a, 1922b, 1922c, 1924, 1930, 1934, 1936a, 1936b, 1949) oraz praca o *Cerambycidae* Polski (1919). Był redaktorem i współautorem przedwojennych kluczy do oznaczania owadów. Jego działalność w Polskim Związku Entomologicznym i jako redaktora Polskiego Pisma Entomologicznego będzie przedstawiona niżej.

Adam KRASUCKI (1887–1951)

BIOGRAFIE: PRÜFFER, 1953; CZYZEWSKI, 1982, 1987b.

Urodzony w Nakwaszy, pow. Brody. Szkoła średnia we Lwowie. Studia we Lwowie (1906–1911). 1912: doktorat. 1913–1921: nauczyciel gimnazjalny. Następnie wykłady z entomologii na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej. 1925–1939: adiunkt Państwowej Stacji Botaniczno-Rolniczej we Lwowie.

Był specjalistą i znawcą *Heteroptera* i *Homoptera* (obszerniejsze opracowania: 1916, 1922, 1924), ale ostatecznie poświęcił się entomologii rolniczej.

Gustaw POLUSZYŃSKI (1887–1959)

BIOGRAFIE: SEMBRAT, 1959; CZYZEWSKI, 1987e.

Urodzony w Szeszorach koło Stanisławowa. Uczeń NUSBAUMA. W czasie I wojny światowej deportowany na Syberię, skąd wraca w roku 1922 i w tymże roku doktoryzuje się w UJK. 1928: habilitacja (struktury cytoplazmatyczne w spermatogenezie *Ephyridae*, *Diptera*), rezygnacja z adiunktury w Zakładzie Zoologicznym UJK i przejście do pracy w Akademii Medycyny Weterynaryjnej. 1930: profesor nadzwyczajny.

Autor kilku prac z cytologii i embriologii *Coccoidea*, *Diptera* (1931), *Mecoptera* oraz 10 prac wspólnie z J. NOSKIEWICZEM o rozwoju zarodkowym i nowych gatunkach *Strepsiptera*. Opisał ponadto gatunek *Stylops nitidiusculae* POLUSZ., 1927 (*Strepsiptera*).

Jan NOSKIEWICZ (1890–1963)

BIOGRAFIE: SMREZYŃSKI, 1964; ŻAK-OGAZA, 1964; DZIĘCZKOWSKI, 1978; CZYZEWSKI, 1981, 1987d.

Urodzony w Sanoku. Studia ukończył w roku 1913 we Lwowie, poczem pracował jako nauczyciel gimnazjalny. 1922–1939: bibliotekarz Muzeum im. Dzieduszyckich. 1927: doktorat, 1937: habilitacja.

Znakomity znawca *Hymenoptera*; do roku 1940 autor 51 prac (nie 45, jak podaje ŻAK-OGAZA, 1964); wśród nich także prace o *Diptera*. Uznany za jednego z najznakomitszych entomologów polskich.

Roman KUNTZE (1902–1944)

BIOGRAFIE: KAPUŚCINSKI, 1949; GIEYSZTOR, 1958; CZYZEWSKI, 1969, 1971, 1976, 1980, 1987c.

Urodzony w Trembowli. Gimnazjum w Tarnopolu i Lwowie. Studia w UJK w latach 1920–1924. 1925: doktorat w UJK. 1922: młodszy asystent, 1925–1937: st. asystent Politechniki Lwowskiej. Po habilitacji przenosi się w roku 1937 do Warszawy, gdzie zostaje profesorem zoologii w SGGW. W czasie Powstania Warszawskiego zamordowany przez SS w dniu 22 VIII 1944 na Mokotowie.

Znawca *Halticinae* (*Col.*, *Chrysomelidae*) (obszerniejsze opracowania: 1930, 1939). Liczne prace z rozmaitych dziedzin entomologii, wśród nich praca o faunach terenów kserotermicznych (1931) oraz praca o zoogeografii Podola (1938) wspólnie z J. NOSKIEWICZEM.

Główne osiągnięcia lwowskiej entomologii

Starając się podsumować z perspektywy ponad 50 lat dokonania polskich entomologów Lwowa i wyliczyć najważniejsze ich osiągnięcia, należy zdać sobie sprawę, że mimo olbrzymiego postępu nauk biologicznych i znacznego upływu czasu wiele prac nie utraciło aktualności, wartości i znaczenia. Do dnia dzisiejszego każdy, kto bada faunę chrząszczy w Polsce musi sięgnąć do katalogu chrząszczy ziem polskich M. ŁOMNICKIEGO (1913); kogo interesują ważki południowej i środkowej Polski – przegląda monografię ważek Galicji DZIĘDZIELEWICZA (1902), a lepidopterolog-faunista nadal jeszcze korzysta z dwutomowej „Fauny motyli Polski” ROMANISZYNA i SCHILLEGO (1929, 1930), a często także z wykazu motyli wschodniej Galicji i „Motyli Galicyi” NOWICKIEGO (1860, 1865a).

W dziedzinie entomologii systematycznej mamy do odnotowania szereg bardzo cennych prac o znaczeniu światowym, czego przykładem jest monografia palearktycznych błonkówek z rodzaju *Colletes* LATR. NOSKIEWICZA (1936), obejmująca 125 gatunków, w tym 61 nowych dla nauki, jak również liczne prace taksonomiczne tego uczonego o błonkówkach z rodzin *Apidae*, *Vespidae*, *Sphecidae* z licznymi opisami nowych gatunków. Wykaz tych prac przedstawia ŻAK-OGAZA (1964). W publikowanych aktualnie lepidopterologicznych pracach systematycznych i faunistycznych spotyka się odkryte przez NOWICKIEGO gatunki motyli z rodzin *Gelechiidae* i *Yponomeutidae*: *Teleiodes wagae* (NOW., 1860), *Gnorimoschema herbichii* (NOW., 1864), *Sattleria dzieduszyckii* (NOW., 1864), *Kessleria zimmermanni* NOW., 1864; trwałym okazał się też rodzaj *Kessleria* NOW., 1864. Podobnie we współczesnych pracach trichopterologicznych figurują gatunki opisane przez DZIĘDZIELEWICZA: *Drusus carpathicus* DZIĘDZ., 1911, *Annitella chomiensis* (DZIĘDZ., 1908), *Chaetopteryx polonica* DZIĘDZ., 1889, *Potamophylax carpathicus* (DZIĘDZ., 1912), *Acrophylax vernalis* DZIĘDZ., 1912. Należy tu przypomnieć także prace taksonomiczne i taksonomiczno-faunistyczne KINELA o wodnych chrząszczach, a w szczególności jego opracowanie „*Hydradephaga* Polski” (1949) i prace J. ŁOMNICKIEGO dotyczące taksonomii mrówek.

Nieprzemijające znaczenie naukowe mają wspólne prace embriologiczne NOSKIEWICZA i POLUSZYŃSKIEGO (1924, 1925, 1926, 1928, 1935) o *Strepsiptera*, u których autorzy wykryli zjawisko poliembrionii i opisali dokładnie cały rozwój embrionalny, stwierdzając przesuwanie się żółtka na jeden biegun zarodka, bądź na jego obwód, w wyniku czego następuje odwrócenie biegunowości komórek zarodkowych, czym rozwój embrionalny *Strepsiptera* różni się od rozwoju innych owadów. Przy tej okazji obaj autorzy opisali pięć nowych gatunków *Strepsiptera*. Poważne osiągnięcia w badaniach cytologicznych i embriologicznych nad owadami mieli ponadto HIRSCHLER (*Lepidoptera, Coleoptera*) i POLUSZYŃSKI (*Diptera*).

Niekwestionowane miejsce w literaturze zoogeograficznej ma praca NOSKIEWICZA i KUNTZEGO (1938) o zoogeografii Podola. Wykazano w niej, że o charakterze fauny podolskiej decydują rozległe obszary kserotermiczne i że fauna, która zasiedliła ten region w ciepłym i suchym okresie polodowcowym aktualnie ubożeje w gatunki południowe.

Trwale i niewątpliwe są zasługi lwowskich entomologów w badaniach fauny Wschodniej Małopolski, Podola, Gorganów i Czarnohory, a w kilku przypadkach Tatr. Trzeba tu wymienić liczne prace NOWICKIEGO (*Lepidoptera*), DZIĘDZIELEWICZA (*Ephemeroptera, Odonata, Plecoptera, Copeognatha, Megaloptera, Raphidioptera, Planipennia, Trichoptera, Mecoptera*), M. ŁOMNICKIEGO (*Orthoptera, Heteroptera, Coleoptera*), J. ŁOMNICKIEGO (*Formicidae, Curculionidae*), ROMANISZYNA (*Lepidoptera*), KINELA (*Coleoptera*, głównie wodne), KRASUCKIEGO (*Heteroptera, Homoptera*), NOSKIEWICZA (*Hymenoptera, Diptera*) KUNTZEGO (*Chrysomelidae: Halticinae*); SCHILLEGO i ŚWIĄTKIEWICZA (*Lepidoptera*). Dobrze została zbadana fauna Lwowa i jego okolic (NOWICKI, 1865a; HIRSCHLER i ROMANISZYN, 1909; KINEL, 1922a; KRASUCKI, 1923; M. ŁOMNICKI, 1890–1906; J. ŁOMNICKI, 1915, 1928; NOSKIEWICZ, 1922a, 1922b). Wykorzystali to w kilku przypadkach publicyści i literaci, np. WASYLEWSKI (1931), którzy przedstawiając przyrodniczy charakter Lwowa wymieniają występujące tam chrząszcze „biegacza torfowego” (*Carabus nitens* L., 1758) i „muzyka paskowanego” (najprawdopodobniej *Dorcadion holosericeum* KRYN., 1832) oraz motyla „dostojkę”. W tym ostatnim przypadku chodzi o transpalearktyczno-orientalny gatunek *Argyronome laodice* (PALL., 1771) (*Nymphalidae*), którego występowanie między Lwowem a Winnikami stwierdził jeszcze NOWICKI (1865a), a którego zachodnia granica zasięgu przebiega przez Pojezierze Mazurskie i wschodnią Polskę.

Dla palcozoologii istotne są prace M. ŁOMNICKIEGO i J. ŁOMNICKIEGO poświęcone owadom fauny plejstocenijskiej pochodzącym z wykopalisk w Borysławiu i w Staruni, opublikowane w monografiach Muzeum im. Dzieduszyckich (1894, 1914).

W entomologii leśnej najważniejsze będą prace KOZIKOWSKIEGO o kornikach oraz o gradacjach chrabąszcza majowego. Najistotniejsze osiągnięcia KRASUCKIEGO w badaniach nad szkodnikami upraw rolniczych i drzew owocowych dotyczyły oprzędzików, ploniarki zbożówki, niezmiarki paskowanej i korówki wełnistej.

Nie można też pominąć opracowania przez lwowian dwóch kluczy do oznaczania owadów naszej fauny (KINEL, KRASUCKI, NOSKIEWICZ, 1927; KINEL, KUNTZE, 1931) uwzględniających szczebel rodzajowy i szczeble wyższe do podgromady włącznie.

Reasumując należy wskazać, że lwowscy entomologowie do wybuchu II wojny światowej są autorami ponad 360 publikacji. W chwili jej wybuchu członkami Towarzystwa Naukowego we Lwowie byli Jan HIRSCHLER, Aleksander KOZIKOWSKI, Jan NOSKIEWICZ i Gustaw POLUSZYŃSKI.

Zakład Zoologiczny UJK

Instytut Zoologiczny utworzony został w r. 1858 (WICZKOWSKI, 1907) na Wydziale Filozoficznym i zlokalizowany na II piętrze starego gmachu uniwersyteckiego przy ul. św. Mikołaja 4 (Fot. 3), przekazanego Uniwersytetowi w roku 1851 (JAWORSKI, 1912). BRZEK (1965) wyraża pogląd, że Instytut ten powstał jako Katedra Zoologii i Anatomii Porównawczej znacznie później, bo 17 lat przed przeniesieniem się Józefa NUSBAUMA do Lwowa – miałyby to więc być w roku 1875, a nie 1858, jako że NUSBAUM przybył do Lwowa w roku 1892.

Od 17 XI 1924 wchodził Instytut w skład nowo powstałego Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (SIERADZKI, 1925). Kilkakrotnie zmieniał swój status, będąc naprzemian instytutem bądź zakładem. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych powrócił do nazwy instytutu, by w roku 1933 i już do końca istnienia UJK stać się ponownie zakładem.

W latach 1875–1882 kierował Instytutem ewolucjonista i ichtiolog Szymon SYRSKI, później przejściowo anatom Henryk KADYI, a w roku 1884 dyrektorem został Benedykt DYBOWSKI i funkcję tę pełnił do przejścia na emeryturę w roku 1906. Za jego dyrektury anatomię porównawczą wykładał do roku 1892 Henryk WIELOWIEYSKI (1860–1924) zajmujący się oogenezą owadów, ciałem tłuszczowym i narządami świetlnymi u świetlika (*Lampyrus*). Dzięki DYBOWSKIEMU znacznie wzbogaciły się zbiory muzeum stanowiącego część Instytutu; ilość owadów wzrosła do 67 tysięcy okazów (HAHN, 1912).

Następcą DYBOWSKIEGO został ewolucjonista i propagator idei ewolucji, sławny zoolog Józef NUSBAUM-HILAROWICZ, który poprzednio w latach 1892–1906 jako docent prywatny i następnie profesor tytularny kierował utworzonym dzięki swoim prywatnym środkom Instytutem Anatomii Porównawczej (WICZKOWSKI, 1907). Potwierdza to HAHN (1912: 533) pisząc, że „Od r. 1899 do 1906 zawiadywał... w dalszym ciągu instytutem anatomii porównawczej”. Dlatego trudno zgodzić się z informacją podaną przez BRZEKA (1965), że w „W r. 1906 dotychczasowa Katedra Zoologii i Anatomii Porównawczej została podzielona na 2 odrębne katedry...”.

Józef NASBAUM-HILAROWICZ zamianowany dyrektorem Instytutu Zoologicznego 31 VIII 1906 stworzył zoologiczną szkołę lwowską, która obok wielkich biologów o wysokiej pozycji w nauce światowej (Rudolf WEIGL, Antoni JAKUBSKI) wykształciła również takich entomologów jak Jan KINEL i Jan NOSKIEWICZ. Histologią owadów zajmował się wtedy Stanisław CZERSKI. Sam NUSBAUM zbadał i wyjaśnił rolę nieparzystego wentralnego nerwu sympatycznego w odwłoku motyli, wysyłającego nerwy do przetchlinek.

Po śmierci NUSBAUMA kierownictwo objął w roku 1917/1918 Jan HIRSCHLER, autor prac z cytologii i embriologii owadów.

Jednakże mimo że materiałem na którym pracował były owady, w składzie osobowym Zakładu brakowało entomologów. Wprawdzie NOSKIEWICZ (1951) i BRZEK (1987b) piszą o Janie KINELU, a SMREZYŃSKI (1964) i CZYŻEWSKI (1987d) o Janie NOSKIEWICZU, że w latach 1920–1922 byli asystentami Zakładu Zoologicznego UJK, wymaga to jednak wnikliwego zbadania, albowiem brak jest obu ich nazwisk w odnośnym Składzie Uniwersytetu (1923).

Dwaj uczniowie HIRSCHLERA, Stanisław CHUDOBA (1906–1983) i Stanisław PILAWSKI (1909–1978) jeszcze jako studenci i bezpośrednio po ukończeniu studiów opublikowali w latach 1930, 1931 i 1933 łącznie 17 artykułów poświęconych cytologii owadów. Później PILAWSKI jako st. asystent Katedry Zoologii i Anatomii Zwierząt Politechniki Lwowskiej (BEDNARZ, 1979) opublikował do roku 1938 jeszcze 7 dalszych artykułów o tej tematyce, a następnie rozpoczął studia nad pająkami Podola.

Przy okazji warto przypomnieć, że w latach 1928–1939 pracownikami Zakładu byli (Skład Uniwersytetu, 1930, 1931, 1932, 1934, 1935, 1937, 1938): prof. dr Jan HIRSCHLER, doc. dr Gustaw POLUSZYŃSKI, który w roku 1928 przeszedł do pracy w Akademii Medycyny Weterynaryjnej, dr, doc. i od roku 1939 prof. Kazimierz SEMBRAT, dr, następnie doc. Ludwik MONNÉ (do roku 1936), dr Stefan DRZEWICKI, mgr Zbigniew KIRCHNER (do roku 1937), student Stanisław PILAWSKI (1930–1933), mgr Janina ORSKA (1933–1937), mgr Władysław LORENC i Alojzy KOZŁOWSKI (objął od roku 1936) oraz woźni Czesław SZAFARZ i Franciszek WILGOSIEWICZ (1930–1937), a od roku 1938 Kazimierz SIDOROWICZ. Natomiast wbrew ostatnio publikowanym danym (WOLAŃSKA, 1985) nie był asystentem Zakładu Stanisław CHUDOBA, który przez pewien czas przebywał w nim jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej.

Na HIRSCHLERZE i jego współpracownikach kończy się historia polskiego Zakładu Zoologicznego UJK. Po 22 IX 1939 funkcjonował on pod obcym zwierzchnictwem.

W latach trzydziestych na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym odbywały się wykłady z entomologii. Prowadzili je doc. dr Roman KUNTZE i doc. dr Jan NOSKIEWICZ. Doc. KUNTZE

wykładał: Zarys entomologii (1932/1933), Systematyka i biologia motyli, muchówek i pluskwiaków (1933/1934), Zarys entomologii systematycznej (1936/1937). Cykl wykładów doc. NOSKIEWICZA obejmował: Przegląd fauny owadów Polski (1937/1938), Organizacja i geneza społeczeństw owadzych (1938/1939), Z systematyki i biologii owadów pasożytnych. Ten ostatni temat miał być realizowany na wykładach przewidzianych w roku akademickim 1939/1940; przeszkodził temu wybuch wojny. Oprócz wykładów doc. NOSKIEWICZ prowadził też dla studentów III roku wycieczki zoologiczne (2 godziny tygodniowo).

Muzeum imienia Dzieduszyckich

PODSTAWOWA BIBLIOGRAFIA: DZIEDUSZYCKI, 1895; KINEL, 1937; FELIKSIAK, 1976.

W końcu XIX wieku było na ziemiach polskich jedną z trzech placówek, obok Muzeum Komisji Fizjograficznej w Krakowie i Gabinetu Zoologicznego w Warszawie, rozwijających badania faunistyczno-systematyczne.

Trudne jest ustalenie czasu jego powstania. FELIKSIAK (1976) i KOWALSKA (1983) podają rok 1881, WICZKOWSKI (1907) – rok 1880, wskazując, że udostępnione publiczności zostało 10 IX 1880. Jednakże założyciel Muzeum, Włodzimierz hr. DZIEDUSZYCKI stwierdza (DZIEDUSZYCKI, 1895), że „trudno dziś coś stanowczego wypowiedzieć lub nawet czas oznaczyć jego zaczątku” i dalej: „Okolo mego zbioru ornitologicznego zaczęły się już prawie lat temu 50 grupować i inne zbiory... Na początku rozwijania się Muzeum im. Dzieduszyckich, zawsze około 50 lat temu...” Istnienie muzeum zostało określone artykułem IX ustawy państwowej z 20 XII 1893 o ustanowieniu ordynacji Dzieduszyckich, ogłoszonej w Dzienniku ustaw państwowych nr 4 z 1894 r. Odnośny ustęp ustawy brzmiał: „Muzeum przyrodnicze imienia Dzieduszyckich, z Ordynacją połączone, obejmować ma wszelkie przedmioty, dotyczące się przyrodznawstwa, etnografii i antropologii dawnych ziem polskich”.

Zbiory przechowywane były początkowo w Pałacu Dzieduszyckich przy ul. Kurkowej 15 (obecnie jest to obiekt wojskowy), a w roku 1869 zostały przeniesione do gmachu przy ul. Rutowskiego 18 (Fot. 4), gdzie pomnażane i uzupełniane przez następnych lat 70 dzięki pracy polskich przyrodników znajdują się do dzisiaj. Zbiór entomologiczny w dziale zoologicznym już w roku 1895 obejmował ponad 30 tysięcy okazów, w tym część materiałów Maksymiliana NOWICKIEGO i Józefa DZIEDZIELEWICZA.

Po śmierci Włodzimierza DZIEDUSZYCKIEGO ordynatem i kuratorem Muzeum był Tadeusz DZIEDUSZYCKI (1841–1918). W związku z jego złym stanem zdrowia, wydajnie pomagał mu syn Paweł (1881–1951), prawnik, który pod koniec 1918 r. wstąpił do zakonu i po 7 latach został wyswięcony na kapłana przez księcia-metropolitę SAPIEHE. Dlatego kolejnym kuratorem Muzeum jeszcze w roku 1918 został Włodzimierz DZIEDUSZYCKI (1885–1971), młodszy brat Pawła i wnuk założyciela.

Dyrektorami (kustoszami) byli kolejno: prof. Marian ŁOMNICKI (1905–1915), prof. Jarosław ŁOMNICKI (1915–1931) i dr Jan KINEL (1931–1940), który ochraniał zbiory przez cały okres II wojny światowej, aż do początku 1946 r., a więc podczas trzech kolejnych okupacji miasta, tj. radzieckiej, niemieckiej i drugiej radzieckiej. Wśród wielu współpracowników naukowych winni być wymienieni Józef DZIEDZIELEWICZ, Adam KRASUCKI, Jan NOSKIEWICZ i Roman KUNTZE, a w początkowym okresie służył swoim doświadczeniem i olbrzymią wiedzą prof. Maksymilian SIŁA-NOWICKI.

Szczególne znaczenie miała działalność wydawnicza Muzeum. W latach 1880–1914 było ono wydawcą 15 tomów rozmaitych monografii, mających charakter seryjny i noszących tytuł „Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie”, a w latach 1915–1924 ukazywały się „Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich” (9 tomów), wydawnictwo ciągłe, planowane jako rocznik o czterech zeszytach. Jego inicjatorem był dr Paweł DZIEDUSZYCKI, który także znacznie przyczynił się do wydania ostatniego, tj. 15 tomu monografii. Wykaz wszystkich prac opublikowanych w obu wydawnictwach podaje FELIKSIAK (1976). Udział prac entomologicznych w tych wydawnictwach był znaczny. Spośród monografii całkowicie poświęcone owadom były tomy: drugi (ŁOMNICKI: chrząszcze), czwarty (ŁOMNICKI: owady plejstoceńskie z Borysławia) i piąty (DZIEDZIELEWICZ:

Ważki Galicji). W ostatnim tomie (1914) dotyczącym wykopalisk ze Staruni, poszczególne grupy owadów opracowali: M. ŁOMNICKI (*Odonata, Orthoptera, Heteroptera, Homoptera, Coleoptera, Diptera*), J. ŁOMNICKI (*Coleoptera*), F. SCHILLE (*Lepidoptera*).

W Rozprawach i Wiadomościach obszerniejsze opracowania opublikowali: KRASUCKI (1916, 1924) o *Heteroptera*, DZIĘDZIELEWICZ (1919, 1920) o tzw. siatkoskrzydłych oraz KINEL (1919) o *Cerambycidae*. Wśród pozostałych autorów zwracają uwagę nazwiska T. JACZEWSKIEGO, J. NOSKIEWICZA i J. STACHA.

Po roku 1945, podobnie jak znaczna część Biblioteki Narodowej im. Ossolińskich, jak polskie zbiory sztuki (Muzeum Historyczne Miasta Lwowa, Muzeum Narodowe im. Króla Jana III, Galeria Narodowa m. Lwowa), tak i polskie zbiory przyrodnicze przechowywane w Muzeum im. Dzieduszyckich pozostały we Lwowie. Dostęp do nich polskich przyrodników nie jest łatwy.

Katedra Ochrony Lasu i Entomologii Lasowej Politechniki Lwowskiej

Powstała ona w roku 1922 na Wydziale Rolniczo-Lasowym, który został utworzony w roku 1919 w związku z przyłączeniem do Politechniki Akademii Rolniczej w Dublanach (6 km od Lwowa) i Wyższej Szkoły Lasowej (RÓŻYCKI, 1932). Mieścił się on w gmachu im. Marii Magdaleny, tzw. „Magdalence” w sąsiedztwie kościoła św. Marii Magdaleny u zbiegu ulic Sykstuskiej i Baworowskich. Katedra o której mowa, była zlokalizowana przy ul. Ujejskiego 1.

Kierownikiem Katedry był od początku prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI, który entomologię lasową postawił na bardzo wysokim poziomie i wyszkolił wybitnych następców. Etatowym pracownikiem był st. asystent doc. dr Roman KUNTZE (do roku 1937), asystentem-wolontariuszem (1933–1935) – Stanisław KAPUŚCIŃSKI.

Przed powołaniem Katedry wykłady z entomologii na Wydziale Rolniczo-Lasowym prowadził dr Adam KRASUCKI (POPLAWSKI, 1992).

Polski Związek Entomologiczny

Powstanie i historię PZE wyczerpująco omawia MROCKOWSKI (1971), tutaj więc należy przytoczyć tylko kilka niezbędnych informacji. Mianowicie entomologowie, pracownicy bądź współpracownicy Muzeum im. Dzieduszyckich zgrupowani w Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika, powstałym we Lwowie w roku 1875, postanowili utworzyć w roku 1920 przy lwowskim oddziale Towarzystwa Sekcję Entomologiczną. Byli to w szczególności prof. Jarosław ŁOMNICKI, wówczas dyrektor (kustosz) Muzeum, dr Adam KRASUCKI oraz absolwenci Wydziału Filozoficznego UJK Jan KINEL i Jan NOSKIEWICZ.

Na zebraniu odbytym 13 XII 1920 w gmachu Muzeum doszło do powstania Sekcji Entomologicznej oraz wyboru jej zarządu i komisji rewizyjnej. Do wymienionych władz Sekcji weszli m.in. prof. Jarosław ŁOMNICKI (przewodniczący Zarządu), Jan KINEL (sekretarz), Jan NOSKIEWICZ (członek Zarządu), inż. Aleksander KOZIKOWSKI i dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ (Komisja rewizyjna). Oprócz wymienionych, wśród kilku innych założycieli Sekcji byli prof. dr Benedykt FULIŃSKI z Politechniki, prof. dr Jan HIRSCHLER z Uniwersytetu oraz dr Adam KRASUCKI i lepidopterolog inż. Jan ROMANISZYN. Jako założyciela WOLAŃSKA (1985) podaje Stanisława CHUDOBĘ. Założycielem jednak nie był, albowiem miał wówczas dopiero 14 lat.

Dwa lata później (4 XII 1922) Walne Zebranie członków postanowiło Sekcję rozwiązać i w jej miejsce utworzyć samodzielne stowarzyszenie – Polski Związek Entomologiczny. Już w miesiąc później, 8 I 1923 odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie PZE, które uchwaliło nazwę i statut stowarzyszenia i wybrało jego pierwszy Zarząd. W wyniku usilnych starań Jana KINELA, pierwszym przewodniczącym Zarządu został prof. Zygmunt MOKRZECKI z Warszawy; siedzibą stowarzyszenia pozostał Lwów. Obok prof. MOKRZECKIEGO w skład Zarządu weszli: dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ (I zastępca przewodniczącego), prof. Jarosław ŁOMNICKI (II zastępca), Jan KINEL (sekretarz), Józef GROLE (skarbnik), Roman KUNTZE (zastępca skarbnika), Jan NOSKIEWICZ (bibliotekarz).

3

4

Fot. 3, 4: 3 – Stary gmach Uniwersytetu Jana Kazimierza, 4 – Muzeum im. Dzieduszyckich (fot. T. RIEDL).

Fot. 3, 4: 3 – The old building of Jan Kazimierz University, 4 – Dzieduszycki Natural History Museum (fot. T. RIEDL).

Następne walne zgromadzenia zwoływane były we Lwowie regularnie co roku w styczniu; ostatnie odbyło się w roku 1939.

Po śmierci prof. MOKRZECKIEGO (3 III 1936) przewodniczącym Zarządu został prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI, dotychczasowy zastępca przewodniczącego od czasu śmierci prof. Jarosława ŁOMNICKIEGO w 1931 r. W obsadzie funkcji w latach międzywojennych nie zachodziły większe zmiany osobowe, bowiem zastępcami przewodniczącego byli prof. Jarosław ŁOMNICKI i dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ, sekretarzem przez cały czas był dr Jan KINEL, a bibliotekarzem dr i od 1937 r. doc. dr Jan NOSKIEWICZ.

Polskie Pismo Entomologiczne zaczęło ukazywać się od r. 1922, a więc I tom wydany został jeszcze staraniem Sekcji Entomologicznej. Redaktorem pisma od początku był dr Jan KINEL; we Lwowie wydał 17 tomów (1922–1938), tomy 18 i 19 wydał po wojnie we Wrocławiu (1948–1950).

Zakończenie

Ostatnim akordem polskiej entomologii na terenie Lwowa były wydarzenia 1945 r. W nocy z drugiego na trzeciego stycznia przestępcze elementy stanowiące polityczną i administracyjną władzę radziecką we Lwowie dokonały masowych aresztowań polskiej inteligencji. Ocenia się, że w ciągu tygodnia uwięziono ponad 17 tysięcy osób, w tym 17 profesorów i docentów Uniwersytetu Jana Kazimierza i Politechniki Lwowskiej (RIEDL, 1991, 1992). Wśród uwięzionych znalazł się kierownik Katedry Ochrony Lasu i Entomologii Lasowej Politechniki, przewodniczący Polskiego Związku Entomologicznego, prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI, którego deportowano do Krasnodonu w Donbasie. Liczył wówczas 66 lat.

Umowa Jałtańska przesądziła o zmianie granic powojennej Polski, w wyniku czego nastąpiło masowe wysiedlenie polskiej ludności z Małopolski Wschodniej. Ekspatriowani ze Lwowa zostali m.in. mgr Stanisław CHUDOBA, dr Jan KINEL, dr Adam KRASUCKI, prof. dr Jan NOSKIEWICZ, prof. dr Gustaw POLUSZYŃSKI, inż. Jan ROMANISZYN, mgr Włodzimierz ROMANISZYN. Niezwłocznie objęli oni wysokie stanowiska w nowych miejscach osiedlenia, uzyskując w niedługim czasie kolejne stopnie i tytuły naukowe. We Wrocławiu prof. dr Stanisław CHUDOBA był kierownikiem Katedry Zoologii Wyższej Szkoły Rolniczej, doc. dr Jan KINEL został pierwszym kierownikiem Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. dr Jan NOSKIEWICZ kierował do śmierci Zakładem Systematyki Zwierząt i Zoogeografii U. Wr., a w roku 1956 był dziekanem Wydziału Nauk Przyrodniczych U. Wr., prof. dr Gustaw POLUSZYŃSKI był kierownikiem Zakładu Parazytologii WSR i prorektorem tej uczelni, prof. dr Włodzimierz ROMANISZYN, docent Uniwersytetu Wrocławskiego, w roku 1956 przeniósł się do Łodzi, gdzie w Uniwersytecie Łódzkim kierował Zakładem Zoologii Systematycznej i przez pewien czas Oddziałem Instytutu Zoologii PAN, wreszcie prof. dr Stanisław KAPUŚCIŃSKI był w Krakowie kierownikiem Katedry Entomologii Leśnej WSR.

Szczęśliwie uwolniony z zesłania na nieludzką ziemię prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI osiadł w Poznaniu i tam zorganizował w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza Katedrę Ochrony Lasu (1948), która później weszła w skład WSR.

Wydaje się uzasadnione zakończyć historię lwowskiej entomologii wymieniając nazwiska tych, którzy we Lwowie do roku 1945 byli zaledwie uczniami szkół średnich bądź podstawowych, a biologiczne lub rolnicze studia wyższe odbyli we Wrocławiu i w Warszawie. Dziś już wkraczają oni zwolna w wiek emerytalny. Liczni zapisali się trwale na kartach polskiej entomologii. Lwowianami są członek-korespondent PAN, prof. dr Andrzej SZUJECKI (Warszawa) oraz prof. dr Maria GOOS (Wrocław), doc. dr Maria KARCZEWSKA (Poznań), dr Maria Krystyna KOŚCIELSKA (Wrocław), prof. dr Jadwiga ZŁOTORZYCKA (Wrocław), prof. dr Stanisław BEDNARZ (Wrocław), prof. dr Tadeusz RIEDL (Gdańsk). Ze Lwowa pochodzi także biochemik, autor prac o przemianie związków fosforu w organizmie motyla *Hyles euphorbiae* (L.), prof. dr Stanisław KARPIAK (Wrocław).

W przygotowaniu niniejszej pracy dopomogli mi dr J. BUSZKO (Toruń), prof. dr M. MROCZKOWSKI (Warszawa), dr Z. OJRZYŃSKI (Wrocław) prof. dr J. RAZOWSKI (Kraków) i dr S. TYSZKOWSKI (Gdańsk), za co składam im podziękowanie.

SUMMARY

The history of Polish entomology in Lwow includes brief life-histories of Lwow's entomologists and their greatest scientific achievements, as the history of the Institute of Zoology of Jan Kazimierz University of Lwow, of Dzieduszycki Natural History Museum and the Chair of Forest Protection and Forest Entomology Lwow's Polytechnical School. The origin of Polish Entomological Society in Lwow is also described. Some information on postwar life of Lwow's entomologists is also given.

PIŚMIENNICTWO

- BEDNARZ S., 1979: Stanisław PILAWSKI (1909–1978). Obituary. *Przegl. Zool.*, **23**: 222–225.
- BOGATKO W., CZYŻEWSKI J. A., 1981: Zasługi Jana KINELA dla polskiej entomologii. *Wiad. Entomol.*, **1**(1980): 181–190.
- BRZEK G., 1965: Józef NUSBAUM–HILAROWICZ na tle stanu nauk zoologicznych w Polsce na przełomie XIX i XX w. *Przegl. Zool.*, **9**: 1–16.
- BRZEK G., 1966: Jan KINEL (1886–1950), entomolog, dyrektor Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, kustosz Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. *Pol. Słownik Biogr.*, **12**: 461–462.
- BRZEK G., 1987a: DZIĘDZIELEWICZ Józef (1844–1918), entomolog, prawnik. *Słow. Biol. Pol.*: 151–152.
- BRZEK G., 1987b: KINEL Jan (1886–1950), zoolog, entomolog. *Słow. Biol. Pol.*: 258.
- BRZOZOWSKI S., 1987a: KOZIKOWSKI Aleksander (1879–1956), leśnik, entomolog. *Słow. Biol. Pol.*: 288.
- BRZOZOWSKI S., 1987b: NOWICKI Maksymilian (SIŁA-NOWICKI) (1826–1890), zoolog. *Słow. Biol. Pol.*: 394–395.
- BRZOZOWSKI S., 1987c: ROMANISZYN Jan (1881–1945), inż. mechanik, entomolog. *Słow. Biol. Pol.*: 451.
- CZARNIECKI S., 1987: ŁOMNICKI Marian Alojzy (1845–1915), zoolog, geolog, paleontolog. *Słow. Biol. Pol.*: 340.
- CZYŻEWSKI J. A., 1969: Roman KUNTZE i jego wkład do nauki o szkodnikach roślin. *Przegl. Zool.*, **13**: 297–317.
- CZYŻEWSKI J. A., 1971: Roman Marian KUNTZE (1902–1944), zoolog, profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. *Pol. Słownik Biogr.*, **16**: 203–205.
- CZYŻEWSKI J. A.: 1976: W 30 rocznicę nazwania imieniem Romana KUNTZEGO sali wykładowej w Instytucie Zoologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. *Przegl. Zool.*, **20**: 399–411.
- CZYŻEWSKI J. A., 1980: Działalność naukowa Romana KUNTZEGO w dziedzinie entomologii. *Wiad. Entomol.*, **1**: 51–56.
- CZYŻEWSKI J. A., 1981: Twórczość naukowa Jana NOSKIEWICZA. *Wiad. Entomol.* **1**: 299–308.

- CZYŻEWSKI J. A., 1982: Prace badawcze Adama KRASUCKIEGO nad fauną Polski i szkodliwymi owadami w rolnictwie. *Wiad. Entomol.*, **2**: (1981): 51–62.
- CZYŻEWSKI J. A., 1987a: HIRSCHLER Jan (1883–1951), zoolog. *Słow. Biol. Pol.*: 207–209.
- CZYŻEWSKI J. A., 1987b: KRASUCKI Adam (1887–1951), zoolog. *Słow. Biol. Pol.*: 295–296.
- CZYŻEWSKI J. A., 1987c: KUNTZE Roman Marian (1902–1944), zoolog. *Słow. Biol. Pol.*: 316–317.
- CZYŻEWSKI J. A., 1987d: NOSKIEWICZ Jan Włodzimierz (1890–1963), zoolog, entomolog, zoogeograf. *Słow. Biol. Pol.*: 392–393.
- CZYŻEWSKI J. A., 1987e: POLUSZYŃSKI Gustaw (1887–1959), zoolog. *Słow. Biol. Pol.*: 430.
- CZYŻEWSKI J. A., 1988: Marian i Jarosław ŁOMNICCY na kartach dziejów entomologii w Polsce. *Wiad. Entomol.*, **8**: 73–91.
- DZIEDUSZYCKI W. hr., 1895: Przewodnik po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów. XVI+162+92 ss.
- DZIĘCZKOWSKI A., 1978: Jan Włodzimierz NOSKIEWICZ (1890–1963), entomolog i zoogeograf, profesor Uniw. Lwów. i Wrocław. *Pol. Słow. Biogr.*, **23**: 216–217.
- DZIĘDZIELEWICZ J., 1891: Przegląd fauny krajowej owadów siatkoskrzydłych (*Neuroptera, Pseudoneuroptera*). Sprawozd. Kom. Fizjogr. Kraków, **26**: 26–151.
- DZIĘDZIELEWICZ J., 1902: Ważki Galicji i przyległych krajów polskich. Muzeum im. Dzieduszyckich, Lwów. 176 ss., 3 tabl.
- DZIĘDZIELEWICZ J., 1919–1920: Owady siatkoskrzydłowe ziem Polski. *Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów*, **3**, 3–4: 105–168, **4**, 1–4: 1–72.
- FEDOROWICZ Z., 1971: Faunistyka w działalności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności (1865–1939). *Memorab. Zool.*, **22**: 1–184.
- FEDOROWICZ Z., KAWECKI Z., 1962: Maksymilian SIŁA-NOWICKI (1926–1890). *Memorab. Zool.*, **8**: 1–139.
- FELIKSIAK S., 1976: Życiorysy Pawła DZIEDUSZYCKIEGO (1881–1951) i Włodzimierza DZIEDUSZYCKIEGO (1885–1971) na tle działalności muzealnej i wydawniczej. *Przegl. Zool.*, **20**: 7–30.
- GIEYSZTOR M., 1958: Roman KUNTZE, profesor nadzwyczajny zoologii w latach 1937–1944. *Księga Pamiątk. SGGW w Warszawie 1906–1956*, **1**: 267–270.
- HAHN W., 1912: Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. II (1898/9–1909/10). Lwów. 710 ss.
- HIRSCHLER J., 1907a: Spostrzeżenia nad rozwojem zarodkowym motyli. Lwów. 84 ss., 4 tabl.
- HIRSCHLER J., 1907b: Nowe gatunki motyli fauny galicyjskiej. Sprawozd. z X Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie. Lwów.
- HIRSCHLER J., 1932: Teoria fusomu, próba uzasadnienia nowego pojęcia zoocytologicznego. *Sprawozd. Tow. Nauk. we Lwowie*, **12**, 11: 63–65.
- HIRSCHLER J., ROMANISZYN J., 1909: Motyle większe (*Macrolepidoptera*) z okolic Lwowa. *Sprawozd. Kom. Fizjogr.*, Kraków, **43**: 80–155.
- JACZEWSKI T., MROCKOWSKI M., 1971: Osiągnięcia polskiej entomologii systematycznej. *Pol. Pismo Ent.*, **41**: 723–732.

- JAWORSKI F., 1912: Uniwersytet Lwowski. Bibl. Lwowska, **18**: 1–88.
- KAPUŚCIŃSKI S., 1949: Ś.p. Dr. Roman KUNTZE. Profesor Zoologii SGGW w Warszawie. Wspomnienie pośmiertne oraz spis Jego publikacji. Pol. Pismo Ent., **18** (1939–1948): 129–141.
- KAPUŚCIŃSKI S., 1971: Osiągnięcia polskiej etomologii leśnej w okresie półwiecza. Pol. Pismo Ent., **41**: 763–774.
- KIELCZEWSKI B., 1957: Aleksander KOZIKOWSKI. Pol. Pismo Ent., Ser. B, **2** (5): 51–54.
- KINEL J., 1919: Kózki Polski (*Cerambycidae* Poloniae). Przegląd kózek krajowych na podstawie zbioru Muzeum im. Dzieduszyckich sposobem analitycznym. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, **3** (1917): 37–101.
- KINEL J., 1922a: Fauna owadów okolic Lwowa: *Haliplidae* (*Col.*). Pol. Pismo Ent., **1**: 18–20.
- KINEL J., 1922b: Über die Parameren bei Halipliden der *ruficollis*-Gruppe. Archiv. für Naturgeschichte, **88**, Abt. A: 61–67.
- KINEL J., 1922c: Kilka słów o Flisakowatych (*Haliplidae*, *Col.*) ziem polskich. Archiwum Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. III, **2**, 2: 23–44.
- KINEL J., 1924: Flisakowate i Pływakowate z wycieczki Muzeum im. Dzieduszyckich na Pomorze w r. 1922. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, **9**: 103–111.
- KINEL J., 1930: Einige Bemerkungen zur Bestimmungstabelle, 97 Heft, *Haliplidae* (*Col.*). Pol. Pismo Ent., **8**: 217–220.
- KINEL J., 1933: Działalność naukowa ś.p. Prof. Jarosława ŁOMNICKIEGO na polu entomologii. Pol. Pismo Ent., **11**: 1–16.
- KINEL J., 1934: *Hydradephaga* Polski. I. *Coelambus* THOMSON. Kosmos, Lwów, Ser. A, **58**: 198–208.
- KINEL J., 1936a: *Hydradephaga* Polski. II. Sprawozd. Kom. Fizjogr., Kraków, **68–69** (1935): 67–71.
- KINEL J., 1936b: *Hydradephaga* Polski. III. *Deronectes* SHARP–ZIMMERMANN. Pol. Pismo Ent., **13**: 198–214.
- KINEL J., 1937: Z historii Muzeum im. Dzieduszyckich. Pam. XV Zjazdu Lek. i Przyr. Pol., Lwów: 282.
- KINEL J., 1949: *Hydradephaga* Polski i sąsiednich krain. Pol. Pismo Ent., **18** (1939–1948): 337–405.
- KINEL J., KRASUCKI A., NOSKIEWICZ J., 1927: Owady krajowe. Przewodnik do określania rzędów, rodzin i rodzajów. Zesz. 1 – tekst, VIII + 328 ss., Zesz. 2 – tablice, 87 tabl. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Lwów.
- KINEL J., KUNTZE R., 1931: Chrząszcze i motyle krajowe. Przewodnik do określania rodzin i rodzajów. Zesz. 1 – tekst, VIII + 230 ss., Zesz. 2 – tablice, 63 tabl. Komitet Wydawn. Podręczn. Akad. Warszawa.
- KOSIEK Z., 1987: ŁOMNICKI Jarosław Ludomir Marian (1873–1931), zoolog, geolog, paleozoolog. Słow. Biol. Pol.: 339–340.
- KOWALSKA K., 1983: Zoologia. W: Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce. Warszawa: 331–412.
- KOZIKOWSKI A., 1922a: Przyczynek do znajomości chrząszczyw Polski. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, **5–6** (1919–1920): 179–182.

- KOZIKOWSKI A., 1922b: Niezwykłe żerowanie Kornika bruzdkowanego (*Pityophthorus micrographus* L.). Pol. Pismo Ent., 1: 42–43.
- KOZIKOWSKI A., 1922c: Smoliki i korniki. Podręcznik dla leśników. Lwów. 80 ss.
- KOZIKOWSKI A., 1925: Niektóre zagadnienia z biologii chrabąszcza. Pol. Pismo Ent., 4: 3–14.
- KOZIKOWSKI A., 1926: Chrząszcz majowy w Polsce. Sylwan, Lwów, 44: 190–198, 233–247.
- KOZIKOWSKI A., KUNTZE R., 1925: Notatki ipidologiczne z Polski. Pol. Pismo Ent., 4: 18–23.
- KOZIKOWSKI A., NUNBERG M., 1925: Z biologii kornika *Phloeosinus thujae* PERRIS. Pol. Pismo Ent., 3: 134–137.
- KRASUCKI A., 1916: Zestawienie wyników dotychczasowych badań w grupie pluskwiaków różnoskrzydłych (*Hemiptera-Heteroptera*) znalezionych do roku 1915 w Galicji. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 2: 183–212.
- KRASUCKI A., 1922: Przyczynek do poznania fauny pluskwiaków (*Hemiptera* L.) krajowych. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 5–6: 26–46.
- KRASUCKI A., 1923: Fauna owadów okolic Lwowa, pluskwiaki różnoskrzydłe wodne (*Rhynchota-Heteroptera aquatilia*). Pol. Pismo Ent., 2: 135–140.
- KRASUCKI A., 1924: Materiały do poznania pluskwiaków wodnych (*Rhynchota-Heteroptera Aquatilia*). Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 9: 17–64.
- KUNTZE R., 1930: Drugi przyczynek do znajomości fauny Halticiniów [*Col.*, *Chrysomelidae*: *Halticinae*] Polski. Pol. Pismo Ent., 9: 40–64.
- KUNTZE R., 1931: Studia porównawcze nad fauną kserotermiczną na Podolu, w Brandenburgii, Austrii i Szwajcarii. Arch. Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. III, 5: 265–344.
- KUNTZE R., 1939: Trzeci przyczynek do znajomości fauny Halticiniów Polski. Pol. Pismo Ent., 16–17: 94–125.
- KUNTZE R., NOSKIEWICZ J., 1938: Zarys zoogeografii polskiego Podola. Prace nauk., Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. II, 4: VII + 538 ss.
- ŁOMNICKI A. M., 1890–1906: Fauna Lwowa i okolicy. I. Chrząszcze (*Coleoptera*) (Tęgoskrzydłe). Sprawozd. Kom. Fizjogr., Kraków, 25, 1890: 141–217 (Cz. I), 37, 1903: 31–56 (Cz. II), 38, 1905: 65–97 (Cz. III), 39, 1906: 3–22 (Cz. IV).
- ŁOMNICKI A. M., 1913: Wykaz chrząszczów czyli Tęgopokrywych (*Coleoptera*) ziem polskich (Catalogus coleopterorum Poloniae). Kosmos, Lwów, 38: 21–155.
- ŁOMNICKI J., 1915: Zarys fauny okolicy Lwowa. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 1 (1914): 109–111.
- ŁOMNICKI J., 1920a: Józef DZIĘDZIELEWICZ (Wspomnienie pośmiertne). Sprawozd. Kom. Fizjogr., Kraków, 53–54: XLIV–XLVI.
- ŁOMNICKI J., 1920b: Z fauny mrówek Litwy. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 4: 88–100.
- ŁOMNICKI J., 1925a: Przegląd polskich gatunków rodzaju mrówka (*Formica* LINNÉ). Pol. Pismo Ent., 3 (1924): 151–162.
- ŁOMNICKI J., 1925b: Une contribution à la connaissance de la faune des fourmis des îles Baléares. Pol. Pismo Ent., 4: 1–3.

- ŁOMNICKI J., 1928: Spis mrówek Lwowa i okolicy. Księga pamiątk. 50-lecia Gimnazjum IV im. Jana Długosza we Lwowie, 11 ss.
- ŁOMNICKI J., 1931: Przegląd mrówek (*Formicidae*) Tatr polskich. Pol. Pismo Ent., **10**: 97–101.
- MEDYŃSKI A., 1937: Ilustrowany przewodnik po Cmentarzu Łyczakowskim Lwów. 119 ss.
- MROCZKOWSKI M., 1971: Krótki rys historii Polskiego Towarzystwa Entomologicznego. Pol. Pismo Ent., **41**: 713–722.
- NOSKIEWICZ J., 1922a: Pszczołowate (*Apidae*) okolic Lwowa. Sprawozd. Kom. Fizjogr., Kraków, **55–56**: 157–179.
- NOSKIEWICZ J., 1922b: Fauna owadów okolic Lwowa, *Chrysididae* (*Hym.*). Pol. Pismo Ent., **1**: 44–48.
- NOSKIEWICZ J., 1936: Die paläarktischen *Colletes*-Arten. Prace Nauk., Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. II, **3**: 531 ss.
- NOSKIEWICZ J., 1951: Śp. Docent Dr Jan KINEL. Pol. Pismo Ent., **20** (1950): 3–11.
- NOSKIEWICZ J., POLUSZYŃSKI G., 1924: Un nouveau cas de polyembryonie chez les Insectes (*Strepsiptera*). C. R. Soc. Biol., Paris, **90**: 896–897.
- NOSKIEWICZ J., POLUSZYŃSKI G., 1925: Neue Arten der Strepsipterengattung *Halictoxenos* PIERCE. Pol. Pismo Ent., **3** (1924): 182–188.
- NOSKIEWICZ J., POLUSZYŃSKI G., 1926: O zarodkowym rozwoju u owadów wachlarzokrzydłych (*Strepsiptera*) w rodzaju *Stylops* KIRBY. Sprawozd. Tow. Nauk. we Lwowie, **6**: 148–153.
- NOSKIEWICZ J., POLUSZYŃSKI G., 1928: Embryologische Untersuchungen an Strepsipteren. I. Teil. Embryogenesis der Gattung *Stylops* KIRBY. Bull. Int. Acad. Pol. Sci. Lettr., Sér. B, Cracovie, No. 8–10: 1093–1227.
- NOSKIEWICZ J., POLUSZYŃSKI G., 1935: Embryologische Untersuchungen an Strepsipteren. II. Teil. Polyembryonie. Zool. Pol., **1**: 53–94.
- NOWICKI M. SIŁA, 1858: Coleopterologisches über Ostgalizien. Jahresbericht d. k. k. Obergymnasium zu Sambor für das Schuljahr 1858. Wien. 24 ss.
- NOWICKI M. SIŁA, 1860: Enumeratio lepidopterorum Haliciae Orientalis. Leopoli. XXX + 269 ss.
- NOWICKI M. SIŁA, 1863: Projekt polskiej nomenklatury motylów krajowych. Roczn. Tow. Nauk. Krak., **31**: 1–107.
- NOWICKI M. SIŁA, 1864: Microlepidopterorum species novae. Cracoviae. 32 ss.
- NOWICKI M. SIŁA, 1865a: Motyle Galicyi. Lwów. LXX + 152 ss.
- NOWICKI M. SIŁA, 1865b: Insecta Haliciae Musei Dzieduszyckiani. Cracoviae. 88 ss.
- POLUSZYŃSKI G., 1927: *Stylops nitidiusculae* n. sp. Pol. Pismo Ent., **6**: 93–99.
- POLUSZYŃSKI G., 1931: Cytologiczne badania nad gametogenezą owadów. I. Spermatogeneza muchówek z rodziny *Ephydriidae* (*Diptera*). Arch. Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. III, **5**: 127–221.
- POPLAWSKI Z., 1992: Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków. 363 ss.
- PRÜFFER J., 1953: Adam KRASUCKI (1887–1953). Sprawozd. Tow. Nauk., Toruń, **6**: 133–136.

- RAZOWSKI J., 1987: SCHILLE Fryderyk (1850–1931), leśnik, entomolog. Słow. Biol. Pol.: 477–478.
- RIEDL T., 1981: Główne osiągnięcia polskiej lepidopterologii. Wiad. Entomol., 1 (1980): 213–221.
- RIEDL T., 1991: O martyrologii i eksterminacji lwowskich pracowników nauki (1939–1945). Semper Fidelis, Wrocław, 2–3 (8–9): 2–7.
- RIEDL T., 1992: Represyjne działania okupantów przeciw lwowskim pracownikom nauki (1939–1945). Roczn. Nauk. AWF, Gdańsk, 1: 130–155.
- ROMANISZYN J., SCHILLE F., 1929–1930: Fauna motyli Polski (Fauna Lepidopterorum Poloniae). Prace Monogr. Kom. Fizjogr., Kraków, 6, 552 ss. (t. 1); 7, 358 ss. (t. 2).
- RÓŻYCKI K., 1932: Wydział rolniczo-lasowy. W: Politechnika Lwowska. Jej stan obecny i potrzeby. Lwów: 204–257.
- RUSZKOWSKA I., ŁĘSKI R., 1971: Osiągnięcia entomologii rolniczej. Pol. Pismo Ent., 41: 775–802.
- SEMBRAT K., 1959: Gustaw POLUSZYŃSKI (15. IX. 1887 – 12. II. 1959). Przegl. Zool., 3: 161–171.
- SIERADZKI W., 1925: Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25. Lwów. 160 ss.
- Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1921/1922 i 1922/1923. Lwów, 1923, 75 ss.
- Skład Uniwersytetu Jana Kazimierza w latach akademickich 1928/29 i 1929/30. Lwów, 1930. 79 ss.
- Skład Uniwersytetu Jana Kazimierza w latach 1930/31 i 1931/32. W: Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów, 1931: 81–186.
- Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. W: Program wykładów oraz Skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. Lwów, 1932: 76–171.
- Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/34 i 1934/35. Lwów, 1934. 99 ss.
- Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. Lwów, 1935. 96 ss.
- Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1936/37 i 1937/38. Lwów, 1937. 104 ss.
- Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. Lwów, 1938, 106 ss.
- SMRECZYŃSKI S., 1964: Profesor Jan NOSKIEWICZ. Pol. Pismo Ent., 34: 5–11.
- SZUJECKI A., 1987: Profesor Marian NUNBERG (1896–1986). Wiad. Entomol., 7: 187–190.
- WASYLEWSKI S., [1931]: Lwów. W: Cuda Polski. Wyd. R. Wegner, Poznań. 176 ss.
- WICZKOWSKI J., 1907: Lwów. Jego rozwój i stan kulturalny [...]. Lwów. 623 + VII ss.
- WIŚNIEWSKI T., 1916: Marian ŁOMNICKI (Szkic życia i zasług na tle czasu i ludzi). Rozpr. i Wiad. Muz. Dzieduszyckich, Lwów, 2, 3–4: 113–142.
- WOJTUSIAK R. J., 1956: W dziesięciolecie śmierci Jana ROMANISZYNA. Pol. Pismo Ent., 24, Supl. 1 (1955): 167–169.
- WOLAŃSKA L., 1985: Prof. dr Stanisław CHUDOBA (1906–1983). Obituary. Przegl. Zool., 29: 7–14.
- ŻAK-OGAŻA B., 1964: Spis publikacji prof. Jana NOSKIEWICZA. Pol. Pismo Ent., 34: 12–18.